

ne obuvi v Bratislave, hore na námestí a na konci Obchodnej (Schöndorfskej...) boli vždy „u veľkého Baťa“ a „u malého Baťa“. Aj pre generácie narodené v päťdesiatych i sedemdesiatych rokoch.

Karfíkova architektúra je uchopiteľná, aj keď mnohovrstevná. Jej vnútorná bohatosť našla odraz v pripravených podujatiach. Karfík je členom nášho architektonického panteónu, je súčasťou súboru etalónov, ktoré sa rešpektujú, akceptujú, neveľmi kritizujú, podobne ako axiomatické aparáty exaktných vied.

Resumé

Robert Špaček: *Traces of the Architect Karfík*.

The personality of the architect Karfík is presented by the author through posing questions of relation between possibilities of a system or systems, and the effects of personality in them. Under which circumstances a creative situation emerges and how it functions – that could be traced in the life and work of Vladimír Karfík. Karfík's architecture is understandable, even though multi-layered. Its inner richness, personal enchantment of the architect and his participation in many of the best known studios of the first half of the 20th century helped preserve legends about forming and emergence of the modern architecture and its creators. We come back to it for support in creatively uncertain times. Had our architecture had its own Enlightenment, it might have had its high point in Karfík.

Iný pragmatizmus

Matúš Dulla

Vladimír Karfík vo svojich pamätiach popisuje príhodu, ako jeden z jeho spolucestujúcich, keď ich lietadlo za najhlbšieho stalinizmu uniesli do západného Nemecka, roztrhal a zjedol svoju funkcionársku legitimáciu. Pragmatické riešenie konfliktu ideológií, ktoré tu autor vo švejkovskej scénke predviedol, je akousi metaforou. Zastupuje problém, ktorý bol jedným z ústredných, keď hodnotíme architektovo celoživotné dielo. Dajú sa z neho odvodiť dôsledky a poučenia,

ktoré prekračujú obvyklé indukcie, aké sa vynárajú či uvádzajú v štandardných popisoch Karfíkovo diela a osobnosti.

Vznik ČSR znamenal pretrhnutie tradície, ktorá sa chápala ako zväzujúca a jej zdroje za odumierajúce. Predstava o inovatívnej, tradíciu popierajúcej moderne prenikla avantgardným myslením mladej generácie architektov, študujúcich v československej metropole. Charakteristická je ostrá deliaca čiara, ktorá bola medzi študentmi a hoci aj zdanlivo progresívnymi učiteľmi. Pražské škrtnutie a prekročenie predchádzajúcich väzieb Prahy na Viedeň a Nemecko v súvislosti s odtrhnutím sa od rakúskeho a nemeckého vplyvu, výrazne formovali dobovú duchovnú klímu. Vladimír Karfík do nej už ako pripravenej vstupuje ako študent. Už ju mohol absorbovať a nemusel sa zúčastňovať na jej zakladateľských zápasoch.

Nové dominantné centrá boli francúzskej a angloamerickej proveniencie. Samozrejme, že neboli názorovo homogénne. Sám Karfík opisuje svoje kontakty s Le Corbusierom i Adolfom Loosom a neskôr s Frankom L. Wrightom, ktorý sám bol skôr protikladom ako reprezentantom typického amerického pragmatizmu. Ale Karfíkovo eklektický záujem a adaptabilita boli vo svojej podstate samy osebe pragmatické.

Vplyv fenoménu Baťa na jeho ďalšie formovanie sa zriedka skúma v širšom svetle. Ohurujúci úspech Baťovho projektu a jeho neskoršie socialistické demonizovanie, obzvlášť preto, lebo sám v sebe obsahoval rad odborársko-socialistických črt, zastiera a znemožňuje hlbšiu kritickú analýzu možností a limitov formovania baťovskej architektúry.

Zhoda Baťových metód a Karfíkovo osobnostného zamerania mali spoločnú pragmatickú platformu. Napokon, architekt dostal práve vo vlasti pragmatickej filozofie – v USA – od podnikateľa ponuku ísť pracovať do Zlína. Nie je jednoduché oddeliť kapitalistické od spomenutých odborársko-socialistických momentov v Baťovom projekte. Ani sám Vladimír Karfík neskôr vlastne vôbec nekomentuje nejaké krivdy, ktoré na ňom páchal socialistický režim. Zrejme sa dokázal pružne pragmaticky adaptovať. Jeho aktivity sa v povojnovom období koncentrovali na činnosti (návrh prvého montovaného celopanelového domu), ktoré dobre a pohotovo nadviazali na racionálny ekonomizmus medzivojnového Zlína. (V knihe *Architekt si spomína*, SAS, Bratislava 1993 napísal: „Naša architektúra v Zlíne i mimo

Zlína bola racionálna, vysoko funkčná, ale pritom efektívne ekonomická.“) Architekt v päťdesiatych rokoch vystihol obdobný moment v sociálne preferovanej hromadnej výstavbe povojnovej ČSR, teraz už v rovine celoštátnej. Zdá sa, že Karfíkovi nerobil tento prechod ťažkosť.

Baťa anticipoval rad postupov, ktoré si neskôr osvojil totalitne fungujúci štátnostranícky mechanizmus. Sociálne inžinierstvo, tak silne antiliberálne, bolo vzákladoch zlínskeho impéria a bolo len otázkou času a okolností, či a ako presiakne do vyššej roviny. Kooperácia druhého Baťu s nacistami a jeho ponuka presťahovať Čechov do Patagónie svedčia o takejto afinite.

Veľmi málo pozornosti sa venovalo odlíšeniu baťovského vplyvu a vlastného architektonického profilu. Nepriamo napríklad výstava roku 1992 ukázala protikladnosť a nesúmerateľnosť Karfíkovo predvojnového a povojnového tvorivého obdobia. Sila zlínsko-baťovského fenoménu prekrýva tieto skrytejšie a jemnejšie roviny. Málo pozornosti sa venovalo vybočeniam z typizačného tlaku a podnetom či dôvodom, ktoré k nim viedli. Napríklad v sérii víl pre najvyšších predstaviteľov Baťovho podniku. Nemáme komparatívnu analýzu architektonickej neskoršej dlhej tvorivej dráhy. Hoci on sám dokázal obdivuhodne sviežo a vnímavo komentovať a registrovať najnovšie prúdy. Dokonca vo svojom maltskom období postmoderné vplyvy aj akceptoval (hoci vcelku kním bol kritický).

Zdá sa, že nie v homogenite a vyrovnané vysokej kvalite jeho architektonických koncepcií a brilantnosti ich výsledkov treba hľadať Karfíkovo dominantný odkaz. Pri primárnom reflektovaní prvého plánu jeho diela sa skôr objavia nezodpovedané otázky, ako uspokojujúce odpovede. Ak sa na nedávnej podobnej konferencii venovanej jubileu architektonickej osobnosti vyslovili kritické odsudky o „zbytočnom pitvaní mŕtveho tela“ (J. Krivošová na margo analytických príspevkov na konferencii k storočnici E. Belluša), tak v prípade Karfíka by sa podobné pitvanie oplátilo ešte výraznejšie. Celkom tak isto, ako malo skutočné, nie obrazné pitvanie pri svojich renesančných počiatkoch význam pre pokrok ľudského poznania. Vyššie položené otázky sú stále otvorené. Monografia o Karfíkovi neexistuje. Neexistuje ani primeraná syntéza a málo sa diskutuje o kontextoch.

Otázka by sa mohla sformulovať aj tak, či ide o nezreteľnosť osobného architektonického zamerania, alebo o prirodzenú vývojovú pre-

menlivosť. Či vôbec je oprávnené očakávať ostrý celožitovný profil (nemal ho ani D. Jurkovič, E. Belluš, ani W. Gropius). Inak možno povedať, či máme za najpodstatnejší považovať zmysel osobnostného prínosu chápaného ako vývoj - nezadržateľný postup k dokonalému. Či tu nemá práve zmysel pragmaticky pochybovať o existencii nejakého cieľa mimo nášho sveta, o nejakom metafyzickom zmysle. Veď ani v nedávnom Bellušovom príklade sme nenašli zreteľné monumentálne vyvrcholenie a dosiahnutie cieľa. Práve naopak, jeho finálny opus - Mladá Garda - sa všeobecne považuje za jeho najväčší omyl. Podobne pri ďalšom našom titanovi Dušanovi Jurkovičovi sa usilujem Dane Bořutovej už od nášho spoločného dialogického vernisážneho prejavu (1993) mierne oponovať, keď sa mi zdá, že sa usiluje nájsť v následnosti jeho diel stúpajúci až násobiaci sa trend k dokonalosti. Proti tomu kladiem epizodickosť, mladistvú dynamiku skoršieho obdobia, zmysel vypätej tendencie folklorickej, hoci tak zreteľne uzavretej a „slepej“ cesty.

Tu sa zdá, že rad nedorozumení vyplýva z podstaty biograficko-monografickej metó-

Prvý panelový dom v Bratislave na Kmeťovom námestí, 1952

dy. Teda toho, čo sa považuje pre svoju zdanlivú objektivitu za žáner, nie za metódu poznávania. Dávnejšie na to upozornil J. Bakoš v štúdií O monografii (Romboid 16, 1981, č. 12, s. 62 - 72.)

Je paradoxné, že hovorím o monografickej metóde a de facto o oslávencovi dnešných dní nemáme napísanú ucelenú monografiu. Spôsobuje to naša nízka produktivnosť, slabosť architektonicko-historickej obce, alebo sú príčiny niekde inde, snád' v zvláštnom charaktere osobnosti Vladimíra Karfíka, ktorá svojím pragmatickým eklekticismom uniká uchopeniu? Je to tým, že je spojený s bašovským fenoménom, ktorý je sám osebe magický? Alebo tým, že nás pragmatický architekt sám vyradil tak, že nielen napísal, ale aj publikoval (zdá sa mi, že u nás ako jediný) svoje spomienky a akoby zastrel či odsunul potrebu analýzy svojho diela či štruktúry osobnosti a doby. Alebo je na príčine náš prílišný sklon k adorácii a následná nechúť a nedostatok odvahy ku kritickej analýze? (Pripomínam svätú výčitku o pitvaní.)

S tým súvisí iná posvätnosť - histórie a štruktúry tejto fakulty, inštitúcie, ktorú Karfík veľmi výrazne spoluvytváral. Zaslúžila by si takisto hlbší monografický ponor. Nasledovanie toho, čo pred pár týždňami publikovali M. Zervan s J. Bencovou pri oslave výročia „znovuoživotvorenia“ fakulty architektúry. V súvislosti s Karfíkom sa mi zdá mimoriadne podstatná téma rovín pragmatizmu. Už jeho odklony a tvorivý vývoj v záverečných fázach možno charakterizovať - pri prvoplánovom pohľade - ako neúspech. Fakulta si v stretnutí s totalitnými zásahmi osvojila z diskutujúceho a liberálneho pragmatizmu často iba slabý, adaptujúci a ústupčivý praktikizmus, ktorý sa osvedčil ako primitívna schopnosť individuálneho prežitia - prečkania. To je zlá, redukovaná a zničujúca rovina karfíkovského odkazu. Domnievam sa, že hoci priam i neraz v rozpore s niektorými čiastkovými momentmi architektovej tradovaného obrazu, má zmysel nie tento slabý, ale pravý liberálny, vnútorne štruktúrovaný a nerelativistický pragmatizmus. Taký, v ktorom je obsiahnuté to neochvejné zo známeho Schumpeterovho výroku: „Uvedomovať si relatívnu platnosť svojho presvedčenia a neochvejne na ňom trvať...“

Môj záver z kontextu je: príťažlivá brilantnosť života a diela Vladimíra Karfíka pokrýva fakt ústupu a prehry s totalitnými vplyvmi. Pružné vyhnutie sa na poli vlastnej architektúry (realisticko-naturalistická architektonická výzdoba je veľmi potlačená, jadro zostalo

funkcionalistické) nezastrie marginálnosť jeho povojnovej tvorby. Nekritický obdiv voči bašovskému fenoménu, ktorý tu na tejto konferencii a satelitných akciách hrozí, nenahradí analytický pohľad na dielo. Karfíkovský dom je rovnako zraniteľný ako iné domy. Skôr môže prekryť podstatný fakt. Ústredný Karfíkov odkaz nie je priamo v rovine jeho architektúry a dokonca si myslím, že ani nie v rovine behu jeho života. Vidím ho oveľa viac v tom, že predostrel verziu liberálnej diskusie. Vnútornej diskusie v profesii, otvorenej diskusie sinými modelmi a vzájomné voľné prepletanie týchto modelov. To je to, k čomu sme sa tesne pred architektovej smrťou vrátili a začali sme opäť opatrne skúšať. Koncepcie, ktoré vychádzajú - ako sa domnievam - z málo opodstatnenej predstavy o existencii niečoho metafyzického mimo nás, vytýkajú takejto liberálno-pragmatickej koncepcii relativizmu. Najmä neschopnosť postaviť sa totalitám. Aj kontexty diela Vladimíra Karfíka, alebo priamo Bašova kolaborácia s nacistom akoby o tom svedčili. Otázka je ťažko zodpovedateľná. V podmienkach relatívne stabilizovanej demokracie však už možno obísť tieto fundamentálne zakladateľské otázky. R. Rorty hovorí o odlišných princípoch, ktoré sa aplikujú pri zariaďovaní bytu a pri jeho obrane barikádami.

V tom, že Karfík predostrel vo svojom diele a pôsobení model vychádzajúci z pragmatizmu a liberálnej diskusie - hoci by sme mohli povedať, že architektonicky nakoniec neúspešne - vidím odkaz, na ktorý možno a hodno plne nadviazať.

Resumé

Matúš Dulla: *Other Kind of Pragmatism.*

The main legacy of Professor Karfík lies not only in the area of his architecture, and not even in the area of his life course.

The author sees it all the more in the fact, that Karfík introduced a version of liberal discussion. Inner discussion in the profession, open discussion with other models and common free intertwining of these models. It is this, that we returned to shortly before the architect's death and cautiously began to practice. The author sees legacy, which could be and should be further built upon, in the fact, that Karfík introduced in his work a model based on pragmatism and liberal discussion - even though we could say, that architectonically seemingly unsuccessfully.